

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 16

*Pietų Lietuvos
akmens ir ankstyvojo
žalvario amžių
paminklų tyrimai*

V I L N I U S 1 9 9 9

UDK 902 (474.5)
Li 227

Redakcinė kolegija:

Habil. dr. Rimutė RIMANTIENĖ
(atsak. redaktorė, sudarytoja)
Habil. dr. Vytautas KAZAKEVIČIUS
Dr. Gintautas ZABIELA

Tyrinėjimai atlikti pagal Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo finansuotą programą
„Akmens amžius Pietų Lietuvoje“

© Lietuvos istorijos institutas
© Alfonsas Žvilius
© Straipsnių autoriai

ISSN 02-07-8694
ISBN 9986-479-478-9

VĖLYVASIS PALEOLITAS IR MEZOLITAS PIETŲ LIETUVOJE

TOMAS OSTRAUSKAS

IVADAS

Šiuo kukiui apžvalginiu straipsniu jokiu būdu nepretenduoju į neginčijamas tiesas, tik norėčiau atkreipti kolegų tyrinėtojų dėmesį į kai kurias Pietų Lietuvos vėlyvojo paleolito ir mezolito tyrinėjimų problemas. Išdėstydamas savo nuomonę įvairiais ginčytiniais klausimais ir iškeldamas kelias toli gražu ne be priekaištų hipotezes, tikiuosi sužadinti gyvą polemiką.

Naudodamasis proga noriu kuo nuoširdžiausiai padėkoti habil. dr. Rimutei Rimantienei už paramą ir leidimą naudotis jos ilgamečių tyrinėjimų metu sukaupta medžiaga, taip pat Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus darbuotojams, geranoriškai suteikusiems man galimybę kuo nuodugniausiai susipažinti su fonduose saugomais turtais.

VĖLYVASIS PALEOLITAS

Vėlyvoju paleolitu Europoje vadinamas žmonijos prieistorės laikotarpis, prasidėjęs maždaug prieš 40 tūkstančių metų. Jis išskirtas remiantis antropologiniais ir kultūriniais požymiais. Vėlyvasis paleolitas siejamas su kromanjoniečio (*Homo sapiens sapiens*) paplitimu ir paralelinės akmens skaldymo technikos išivyravimu. Vienas būdingiausiu vėlyvojo paleolito akmens apdirbimo technikos požymių yra tipiškos briauninės skeltės (Гладилин, 1990, p. 21). Paleolito pabaigoje tyrinėtojai išskiria baigiamą fazę, vadinamą baigiamuoju, arba finaliniu, paleolitu. Ji išskirta remiantis paleogeografiniais ir sedimentacijos pokyčiais. Šis laikotarpis siejamas su vėlyvoju ledynmečiu, kai ledynas, pradėjęs trauktis nuo Pomeranijos galinių morenų srities, galutinai paliko Vidurio Europos šiaurinės dalies žemumas, o eolinių liosų sedimen-

taciją pakeitė smėlio sedimentacija. Pagal šiaurės Vakarų Europos kontinentinės dalies vėlyvojo ledynmečio ir holoceno stratigrafijos schemą (Mongerud, Andersen, Berglund, Donner, 1974), kurią 1976 metais priėmė ir Baltijos regioninė stratigrafinė komisija, vėlyvasis ledynmetis prasidėjo maždaug prieš 13 000 metų ir baigėsi prieš 10 000 metų (Kabailienė, Raukas, 1987). Vėlyvasis ledynmetis apima 4 klimatines chronozonas: 2 atšlimo laikotarpius – biolingą ir aleriodą bei 2 šaltesnio klimato laikotarpius – ankstyvajį ir vėlyvajį driasa (driasa 1 ir 2). Dėl nepakankamos terminijos Lietuvos tyrinėtojai terminą „vėlyvasis paleolitas“ vartoja abiem aukšciau minėtais atvejais, tačiau kalbant apie Lietuvos prieistorę tai ne itin trukdo, nes ankstesnio nei vėlyvasis ledynmetis laikotarpio apgyvendinimo pėdsakus sunaikino paskutinis aplėdėjimas. Ir egzistuoja tik labai nedidelė galimybė kada nors Medininkų aukštumoje po kelių metrų storio nuosėdų sluoksniu per atsitiktinumą šiuos pėdsakus atrasti.

Pažvelgę į vėlyvojo paleolito palikimo Lietuvoje žemėlapį, galime pastebėti, kad dauguma to laikotarpio stovyklaviečių ir pavienių radinių koncentruojasi Pietų Lietuvoje. Toks vaizdas susidarė dėl objektyvių ir subjektyvių aplinkybių. Iš pirmųjų svarbiausia yra ta, kad titnago žaliavos randama tik pietinėje Lietuvos dalyje, o daugumos vėlyvojo paleolito kultūrų titnago apdirbimo technika reikalavo jos daug ir kokybiškos. Subjektyvia aplinkybe galima laikyti netolygų Lietuvos teritorijos ištirtumą. Taip jau atsitiko, kad nuo pat XIX a. pabaigos iki šiol tyrinėtojus traukė gausybė praeities palikimo pėdsakų Pietų Lietuvoje. Tačiau turime pripažinti, kad didžioji dauguma vėlyvojo paleolito radinių iš Pietų Lietuvos sudaro kolekcijos, surinktos paviršiuje. Daugiausia paleolitinių radinių buvo rasta tyrinėjant kitų laikotarpių (mezolito, neolito ir žalvario amžiaus pradžios) stovyklavietes.

Pietinė Lietuvos dalis anksčiausiai išsilaisvino iš apledėjimo, ir čia greičiausiai susidarė palankios sąlygos apsigyventi. Šiaurės Vokietijoje, Danijoje, Šiaurės Lenkijoje ir net Rytprūsiuose aptikta nemaža biolingo laikotarpiu datuojamų stovyklaviečių ir pavienių radinių. Nors Lietuvoje šiuo laikotarpiu buvo tapačios paleogeografinės sąlygos, bet patikimų duomenų apie to meto gyventojus dar neturime. Ukrainiančių tyrinėtojas L. Zalizniakas yra iškélęs hipotezę, kad kai kurie radiniai iš Pietų Lietuvos bei Polesės rodytų Hamburgo kultūros pėdsakus Rytų Europos vakarinėje dalyje (Зализняк, 1989, p.12). Kaip Hamburgo kultūrai priskirtini yra nurodyti pavieniai strėlių antgaliai iš Kašetų ir Rudnios vietovių Pietų Lietuvoje (Римантене, 1971, p. 28, pav. 16: 1, 2; pav. 17: 1–3) bei Odrižino ir Priboro stovyklaviečių Polesėje. Nurodytieji antgaliai iš Pietų Lietuvos yra atsitiktiniai radiniai iš V. Šukevičiaus kolekcijos. Du antgaliai iš Rudnios (Римантене, 1971, p. 28, pav. 17: 1, 3) – tai atsitiktinių formų gremžtukų ar grandukų tipų dirbiniai, o trečiasis (Римантене, 1971, p. 28, pav. 17: 2) – sunkiai tiksliau apibrėžiamo tipo strėlės antgalio dalis. Klaida atsirado knygos autorui negalint jų pamatyti iš arčiau. Antgaliai iš Kašetų ir Polesės savo forma greičiau primena kai kurių vėlyvojo Madleno stovyklaviečių radinius; tai anksčiau buvo pastebėjusi ir R. Rimantienė (Римантене, 1971, p. 33), tačiau jie nėra panašūs į tipiškus Hamburgo kultūros antgalius. Jau pats jų pobūdis, pavieniai atsitiktiniai radiniai neleidžia daryti platesnių išvadų. Tai suprasdamas, L. Zalizniakas nurodo, kad šią jo hipotezę reikėtų paremti naujais faktais. Manau, Hamburgo kultūros arealas vargu ar galėjo siekti toli nuo jo centro Šiaurės Vokietijoje esančius Nemuno ir Dnepro baseinus. Tačiau tuo jokiu būdu nenoriu atmesti apgyvendinimo galimybės Pietų Lietuvoje biolingo laikotarpiu. Pirmųjų Lietuvos gyventojų pėdsakus dar reikia surasti.

Kadangi, kaip minėta, daugumą Lietuvos vėlyvojo paleolito medžiagos sudaro paviršiaus rinkiniai, tai klasifikuojant radinių kolekcijas pirmiausia remiamasi strėlių antgalių ir kiek mažiau kitų dirbinių tipų morfologiniais požymiais. Akmens amžiaus tyrinėtoja R. Rimantienė vėlyvajame paleolite išskyrė 2 pagrindines grupes: Svidrų ir Pabaltijo Madleno bei hibridines grupes (Rimantienė, 1984, p. 16).

SVIDRŲ KULTŪRA

Pastaruojančiu metu Pietų Lietuvos suaktyvėjus akmens amžiaus tyrinėjimams, vėlyvojo paleolito Svidrų kultūros stovyklaviečių ir radimviečių skaičius sparčiai artėja prie šimto. Tačiau nuosekliai

ištirtų šio regiono paminklų iki šiol nėra paskelbta, ir šios kultūros pažinimas pagrįstas daugiau paviršiaus kolekcijų analize. Vėlyvojo paleolito Svidrų kultūrai būdingas pirminis apdirbimas apibūdinamas netiesioginio mušimo technika nuo dvigalių skaldytinių netaisyklingoms skeltėms skelti. Stovyklaviečių dirbinių kompleksuose vyrauja nedaug tipų: įkotiniai strėlių antgaliai, galiniai gremžtukai, viduriniai arba šoniniai rėžtukai, suformuoti nuskėlimais į skirtinges puses arba retušu ir nuskėlimais. Išraiškingiausias dirbinys yra strėlės antgalis. Jis paprastai suformuotas iš siauros ilgos skeltės nuo dvigalio skaldytinio, plokščiai retušuojant įkotės vietoje, pašalinta kuprele. Pagal antgalių morfologiją skiriama du pagrindiniai tipai: su išskirta įkote ir su neišskirta įkote. Remiantis daugiausia tuo, kad vyrauja kuris nors šių antgalių tipas, stovyklavietė priskiriama vienam iš dviejų Svidrų kultūros etapų. Lenkų tyrinėtojas R. Šildas, remdamasis Calovanės ir Vitovo daugiasluoksninių stovyklaviečių tyrinėjimų duomenimis, dar 1975 metais iškélé hipotezę apie Svidrų kultūros kilmę iš Bromės kultūros. Kelios radiokarboninės datos taip pat jam leido Svidrų kultūros stovyklavietes su išskirta antgalių įkote datuoti vėlyvojo driaso pirmaja puse ir išskirti į ankstyvajį etapą, o su neišskirta įkote (lapo formos) priskirti vėlyvajam etapui (Schild, 1975, p. 332–334). R. Rimantienės nuomone, tokia Svidrų kultūros kilmės hipotezė nėra įtikinama, o Svidrų kultūros kompleksai su įkotėmis, datuoti Calovanėje vėlyvojo driaso pirmaja puse, yra hibridinio tipo, todėl negalima atmesti galimybės, jog ši kultūra gyvavo anksčiau (Rimantienė, 1996, p. 25–33). Mokslinkės manymu, du Svidrų kultūros stovyklaviečių tipus reikia suprasti ne kaip chronologinius etapus, o greičiau kaip iš dalies vieną greta kitos egzistavusias šios kultūros grupes (Rimantienė, 1996, p. 33). Kaip ir visų Rytų Europos paleolito pabaigos kultūrų, taip ir Svidrų kultūros chronologijai dar pernelyg maža gamtamokslinių datų, todėl nauji duomenys gali gerokai pakoreguoti dabartines koncepcijas. Šiuo metu turimos radiokarboninės datos Svidrų kultūros gyvavimą apibrėžia vėlyvojo driaso laikotarpiu ir preborealio pradžia (Sulgostowska, 1989, p. 96–99).

KITŲ KULTŪRIŲ GRUPIŲ STOVYKLAVIETĖS

R. Rimantienė Pabaltijo Madleno grupės vardu pavadinio radinius ir jų kolekcijas, turinčias Liungbiu-Bromės ir Arensburgo kultūroms būdingų bruožų (Римантене, 1971, p. 19). Šios kultūros buvo

paplitusios Šiaurės Vakarų Europoje aleriodo ir vėlyvojo driaso laikotarpiais. Medžiaga atsitiktinė, todėl tyrinėtojai negalėjo iki šiol šios grupės radinių kompleksų detaliau analizuoti ir daryti tikslinių išvadų, nes tik turint visą stovyklavietės inventoriaus kompleksą galima jį visapusiškai analizuoti ir lyginti. Ištyrus atskiras būdingesnes stovyklavietes, būtų galima pereiti prie pirminio ir antrinio apdirbimo technologijos nagrinėjimo ir tik po to – prie tipologinių tyrimų. Tai leistų deramai palyginti Pietų Lietuvos gyvenviečių medžiagą su aplinkinių kraštų ir kultūrų duomenimis ne tik bendriausiu lygiu postuluojant pavienių panašių dirbinių tipų egzistavimą. Šiuo metu, pasiremdami technologiniais ir tipologiniai kriterijais, Pabaltijo Madleno grupės medžiagoje iš Pietų Lietuvos galime išskirti kelioms kultūrinėms tradicijoms būdingų bruožų.

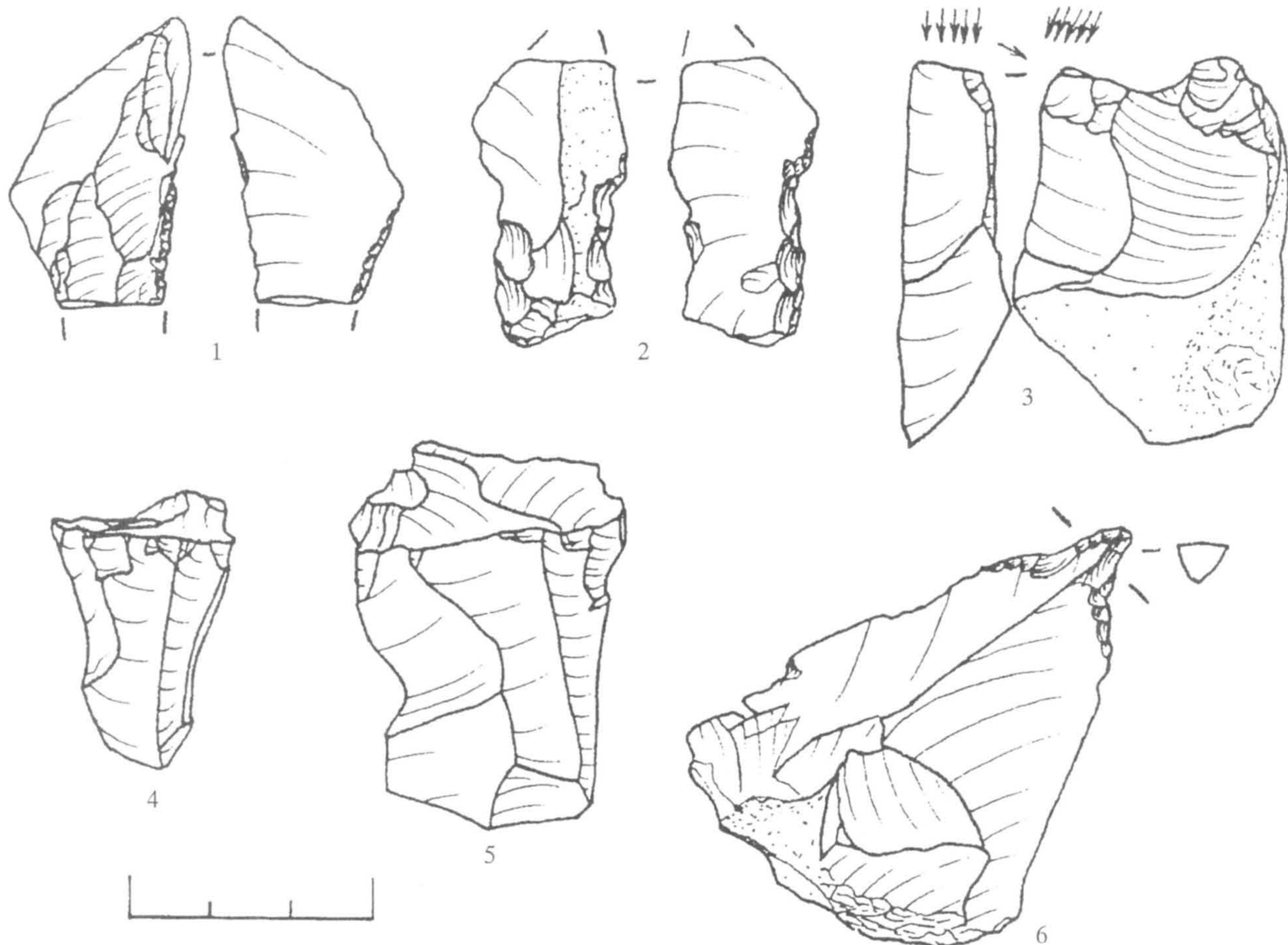
Liungbiu–Bromės kultūrai būdingi bruožai: tiesioginio mušimo („kieto mušimo“) technikos naudojimas nuoskaloms ir netaisyklingoms skeltėms nuskelti nuo vienagalių, rečiau dvigalių skaldytinių. Skaldytiniai dažniausiai buvo tik minimaliai paruošti nuskėlimu suformuojant aikštę. Būdingiausias dirbinių tipas – įkotinis antgalis iš nuoskalos ar netaisyklingos skeltės su statmenu retušu suformuota įkote (Andersen, 1988, p. 533). Greta antgalių dažnai randama gremžtukų, rėztukų ir grąžtelių, tačiau šiaisiai mažiau išraiškingais tipais Lietuvos atžvilgiu remtis bent šiuo metu néra tikslina. Bromės tipo stovyklavietės Pietų Skandinavijoje datuojamos aleriodo antraja puse – vėlyvojo driaso pradžia (Andersen, 1988, p. 534; Fischer, 1991, p. 107, 110–112). Kultūrinį grupių su tapačia ar labai panašia pirminio apdirbimo technika randoma ir Rytų Europoje, Dnepro ir Volgos aukštupio baseinuose. Tačiau joms greta įkotinių Bromės tipo antgalių su masyvia plačia įkote būdingi vienašoniai Grensko tipo antgaliai. Pagal stovyklavietę Polesėje šio tipo dirbinių kompleksas pavadintas Krasnoseljės kultūros vardu. Ši kultūrinė grupė nepertraukiamai vystėsi aleriodo ir vėlyvojo driaso laikotarpiais (Синицына, 1996; Зализняк, 1989, p. 12–20). Pietų Lietuvoje panaši titnago apdirbimo technika buvo rasta Varėnės 2-ojoje gyvenvietėje. Tyrinėjant buvo aptikta nedidelė, apie 5–6 m skersmens, patinuotų titnago radinių koncentracija. Ją sudarė 2 įkotiniai strėlių antgaliai iš masyvių netaisyklingų nuoskalų su statmenu retušu išskirta plačia įkote, masyvūs rėztukas ir perforatorius, keletas vienagalių skaldytinių nuoskaloms ir nemažas skaldos kiekis (pav. 1). Bromės tipo pirmine titnago apdirbimo technika pasižymėjo ir kai kurie Ežerynų titnago dirbtuviių ploteliai: 15-asis, 16-asis (Римантене, 1971, p. 24).

Šio tipo skaldytiniai ir pirminio apdirbimo technika vyravo 1996 metais aptiktame ir 1997 metais išžvalgytame titnago kasyklų ir dirbtuviių komplekse Margionių kaime. Aprašytų radinių iš Pietų Lietuvos negalima vertinti ir datuoti vienareikšmiškai, nes jie gali būti susiję tiek su vakarine Bromės kultūra, tiek su panašiomis tradicijomis iš Rytų Europos. Tuo labiau kad Pietų Lietuvoje yra rasta nemaža Grensko tipo vienašonių antgalių (Glyno 6-ojoje, Grybašos, Švendubrės 5-ojoje radimvietėje).

I atskirą pagal būdingiausią stovyklavietę Vilniaus vardu vadinamą grupę tyrinėtojai linkę išskirti stovyklavietes ir kolekcijas, kurių kompleksuose yra susipynę Bromės ir Arensburgo kultūroms būdingi bruožai (Sulgostowska, 1989, p. 61): visų pirmą buvo naudojami dvigaliai skaldytiniai netaisyklingoms skeltėms skelti, tačiau nemaža ir vienagalių; tarp strėlių antgalių yra panašių į abiejų minėtų kultūrų strėlių antgalius. Greta jau paskelbtų antgalių iš senųjų rinkinių (Kašėtos, Rudnia, Maksimonių 1-oji) šio tipo medžiagos buvo surinkta šiaurinėje Varėnės 2-osios gyvenvietės dalyje. Deja, kadangi netoli ese buvo rasta ir Svidrų kultūros stovyklavietės liekanų, dėl vienodos šių kultūrų pirmojo apdirbimo technikos buvo neįmanoma iki galo atskirti masinius dirbinius. Pasiremiant pirminio apdirbimo technikos analogais Svidrų ir Arensburgo kultūrose, Vilniaus grupę galima būtų datuoti vėlyvuoją driasu.

Klasifikuodama Lietuvos vėlyvojo paleolito medžiagą, R. Rimantienė išskyrė hibridinę grupę, kuri apėmė kolekcijas, turinčias Svidrų ir Pabaltijo Madleno kultūroms būdingų bruožų (Rimantienė, 1996, p. 35). Tai visų pirma atispindi strėlių antgalių morfoložijoje: Bromės, Arensburgo ir Grensko tipų antgaliai įkotėje turi plokščią retušą, o svidriniai – be jo. Žymesnės šios grupės kolekcijos Pietų Lietuvoje buvo surinktos Mergežerio 3-ojoje ir Ežerynų 8-ojoje stovyklavietėse. R. Rimantienės nuomone, ši stovyklaviečių grupė atspindi vėlyvojo paleolito kultūrų Lietuvoje sąveiką.

Jau vėlyvojo paleolito metu Lietuvos teritorija atsidūrė tarsi kryžkelėje tarp Rytų ir Šiaurės Vakarų Europos kultūrų įtakos zonų, todėl joje susiformavo labai komplikuota kultūrinė situacija su aibe pereinamojo tipo „hibridinių“ grupių. Dėl to Lietuvos vėlyvojo paleolito kultūrų kilmės ir raidos klausimų sprendimas reikalauja detalaus pavienių stovyklaviečių tyrimų, derinant archeologinius metodus su gamtamoksliniais, ir atsargaus tyrimų rezultatų interpretavimo. Dėl minėtų priežasčių Lietuvos vėlyvojo paleolito kultūrų atžvilgiu reikėtų vengti taip iprasto periodizacijos, chronologijos ir raidos

1 pav. Varėnės 2-oji senovės gyvenvietė. Velyvojo paleolito Liungbiu tipo stovyklavietės titnago inventorius. Piešė autorius

šablonų perkėlimo iš artimų ir tolimesnių regionų bei reikėtų pasistengti nuveikti daugiau patiemis.

MEZOLITAS

Terminas „mezolitas“, atrodo, pirmą kartą buvo pavartotas Hodderio Vestroppo 1866 metais apibrėžiant akmeninius įrankius, užimančius tarpinę padėtį tarp paleolitinių kirstukų ir neolitinių gludintų akmeninių įrankių (Price, 1987, p. 227). Tyrinėtojai ilgą laiką ieškojo išskirtinių mezolito materialinės kultūros požymių, tačiau anksčiau ar vėliau paaškėdavo, kad tokie jie néra. Pavyzdžiui, mikrolitai ir prijaukintas šuo atsirado jau paleolite, pirmieji naminiai gyvuliai, keramika bei akmens gludinimas – dar mezolitinėje aplinkoje, o mikroréžtukinė technika nebuvvo būdinga tik mezolitui ir nebuvvo visutinai paplitusi šiuo laikotarpiu. Todėl, manau, priimtiniausia ir paprasčiausia yra T. D. Praiso išsakyta

nuomonė, kad „mezolitas reiškia tik ankstyvojo poledynmečio medžiotojus-rinkėjus, ir nieko kito. O šis terminas yra reikšmingas tik apibūdinti laikotarpiui tarp ledyno pasitraukimo ir gamybinio ūkio išsavinimo“ (Price, 1987, p. 230). Taip mezolitą supranta ir ši terminą vartoja Šiaurės Amerikos ir dauguma Europos tyrinėtojų. Tačiau dėl Šiaurės Rytų Europos miškų juostos kultūrų specifikos ir dėl istoriografinės tradicijos Lietuvoje, kaip ir visoje buvusioje SSSR, mezolito ir neolito riba yra išvedama remiantis keramikos pasirodymo kriterijumi (plačiau žr. R. Rimantienės straipsnį „Neolitas ir ankstyvasis žalvario amžius Pietų Lietuvoje“ šioje knygoje). Tiesa sakant, kasdieniame tyrinėtojo darbe klasifikuojant gyvenviečių radinių kompleksus, tai patogus kriterijus.

Mezolitas Lietuvoje apima 3 ankstyvojo holocene (poledynmečio) klimatinius laikotarpius: preborealį, borealį ir atlančio pirmają pusę (atlantį 1). Absoliučia chronologija mezolito ir holoceno

pradžia siejama su Baltijos ledyninio ežero ištekėjimu į Atlantą, dėl ko sparčiai kito klimatas Baltijos regione. Šis įvykis, patikslintais Suomijos ir Švedijos juostuotųjų molių matavimo duomenimis (varvometrija), datuojamas 8690 metais prieš Kristū (Matsikainen, 1996, p. 252). Mezolito pabaigą Lietuvoje ir Rytų Baltijos šalyse žymi keramikos pasiroydymas, kuris Rytų Latvijos Zvidzės ir Uosos gyvenvietėse radiokarboniniu metodu yra datuojamas 5 tūkstantmečio prieš Kristū viduriu – antraja puse (Loze, 1988, p. 27).

Lietuvoje ir kitose Rytų Baltijos šalyse mezolitas skirstomas į ankstyvajį, vidurinį ir vėlyvajį pagal klimatinę chronozonas, kurių metu gyvavo tiriamosios gyvenvietės. Tai atitinkamai preborealis, borealis ir atlantis 1. Šis periodizacijos principas iš dalies yra salygotas ir ryškesnių tipologinių kriterijų trūkumo, atsiradusio tiek dėl nepakankamo ištirtumo, tiek dėl specifinių vietas salygų. Estijoje ir Latvijoje nėra titnago žaliavų, gyvenvietėse vyrauja kaulo ir rago inventorius, o Lietuvoje – priešingai, visos tyrinėtos gyvenvietės yra smėlinės su išvien titnago inventoriumi. Iki šiol dar neaptikta gyvenviečių su išlikusiais radiniais iš organinių medžiagų. Vienintelis kiek pastovesnis tipologinis požymis, leidžiantis gyvenvietę priskirti vėlyvajam mezolitui, yra paprastųjų trapecijų (tačiau ne skersinių antgalių) buvimas. Trapecijos greitai paplito visoje Europoje VI tūkstantmečio prieš Kristū pirmoje pusėje (Price, 1987, p. 235, 237). Beje, mezolito periodizacijoje, remiantis klimatiniais laikotarpiais, neišvengiama prieštaravimų. Holocene ir mezolito pradžios data, gauta varvometrijos duomenimis, yra absoluti. Tyrinėtojui, kuris naudojasi kalibruotomis (absoliučiomis) C-14 datomis, pasidaro neaišku, kur yra ribos tarp ankstyvojo holocene chronozonų, nes jos nustatytos remiantis nekalibruotomis C-14 datomis. O naudojantis nekalibruotomis C-14 gyvenviečių datomis, susidaro kelių šimtų metų skirtumas (apie 700 m. tarpas) tarp absolutinės chronologijos metodais nustatytos mezolito pradžios ir nekalibruotų gyvenviečių bei chronozonų datų.

VĖLYVOJI SVIDRŲ KULTŪRA

Radiokarboninių datų iš Lenkijos gyvenviečių duomenimis, Svidrų kultūra rytiame Baltijos pakraštyje išliko ir preborelio laikotarpiu pradžioje: Dudka I – (Gd-4305) 9710 ± 150 bp; (Gd-3310) 9610 ± 70 bp (Gumiński, Fiedorczuk, 1990, p. 54), Calovanė – (GrN-5254) 9935 ± 110 bp; (Gd-1662)

9750 ± 80 bp; (Gd-1717) 9700 ± 80 bp (Schild, 1996, p. 288). Pietų Lietuvoje vėlyvojo driaso – preborelio riba ar preborelio pradžia galima datuoti Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės apatinį kultūrinį sluoksnį C – (Ta-2606) 9910 ± 100 bp; (Ta-2601) 9820 ± 220 bp (plačiau žr. T. Ostrausko straipsnį „Kabelių 2-oji akmens amžiaus gyvenvietė“ šioje knygoje). Šiame sluoksnyje surinktas Vėlyvosios Svidrų kultūros titnago dirbinių kompleksas dar neturi jokių mezolito įtakos bruožų. Tyrinėtojai bando išskirti vėlyviausią Svidrų kultūros etapą, remdamiesi tipologiniais ir topografinės padėties kriterijais (Кольцов, 1977, p. 89; Rimantienė 1996, p. 63). Tačiau smėlinėse stovyklavietėse randami ašmenėliai, mikrolitai ir kiti dirbiniai greičiausiai gali būti išsimaišęs vėlyvesnių laikotarpių apgyvendinimo palikimas, nes stratigrafiškai „grynuose“ Svidrų kultūros paminkluose tokią radinių neaptinkama. Bandymas stovyklavietes datuoti preborealiu pagal jų topografinę padėtį pirmojoje viršsalpinėje terasoje taip pat nepasiteisino. Paaiškėjo, kad šis metodas, jo neabsoliutiniant, gali būti taikomas tik didžiųjų upių pakrantėse. Manau, kad, taikant paviršiaus rinkiniams tik minėtus kriterijus, patikimų duomenų tikėtis negalima. Be Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės apatinio kultūrinio sluoksnio C komplekso, šiuo metu Lietuvoje be didesnių abejonių preborelio pradžia galima būtų datuoti tik Pasienių 1-ają gyvenvietę (Šatavičius, 1997). Tyrinėtojo nuomone, iš paleolitinių stovyklaviečių pastačioji išskiria visų pirmą topografine padėtimi ir netaisyklingais skersiniai antgalias (kuriuos jis vadina trapecijomis). Jų priklausymas vėlyvosios Svidrų kultūros stovyklavietės kompleksui daugeliui tyrinėtojų kelia abejonių, nes niekur kitur iki šiol panašūs faktai nebuvo užfiksuoti. Šių skersinių antgalių atsiradimo siejimas su Arensburgo kultūros įtaka taip pat nėra įtikinamas, nes jie tikrai neturi nieko bendro su vadinančiais „Zonhoven“ tipo antgalias.

Greičiausiai preborelio pradžioje dauguma vėlyvojo paleolito kultūrų gyventojų grupių pasitraukė į šiaurės rytus paskui besitraukiančius šiaurės elnius. Negausūs pasilikę gyventojai turėjo prisitaikyti prie sparčiai besikeičiančių aplinkos sąlygų. Mezolito tradicijų nešėjų veikiama, vėlyvosios Svidrų kultūros tradicija dar preborelio pirmojoje pusėje transformavosi į mezolitinę Kundos kultūrą.

KUNDOS KULTŪRA

Vėlyvosios Svidrų kultūros pabaigą ir mezolito kultūrinių tradicijų pradžią rytinėje Baltijos

pakrantėje nurodo radiokarboninės datos iš Pulio stovyklavietės Estijoje: (Ta-245) 9600 ± 120 bp; (Ta-176) 9545 ± 115 bp; (Ta-175) 9300 ± 75 bp; (Ta-949) 9350 ± 60 bp; (Ta-284) 9285 ± 120 bp (Янитс, 1990, p. 5). Ši stovyklavietė laikoma etaloniniu mezolitinės Kundos kultūros paminklu. Jos inventoriuje jau nepastebima jokių paleolitinės titnago apdirbimo technikos pėdsakų.

Kundos kultūros ankstyvojo mezolito stovyklaviečių bei Svidrų kultūros titnago apdirbimo technikos ir tipologinės sudėties esminiai skirtumai tyrinėtojus ilgai vertė Kundos kultūros kilmės ieškoti kažkur šone. Kundos kultūros stovyklaviečių titnago dirbinių kompleksams būdingas pirminis apdirbimas – nuspaudimo technika nuo vienagalių kūginių skaldytinių nuskeliamos taisyklingos skeltės, ryškus skelčinės technikos vyrovimas, mikrorėžtukinės skelčių dalijimo technikos nebuvinės. Būdingiausi dirbinių tipai: įkotiniai strėlių antgaliai iš taisyklingų skelčių su pusiau statmenu retušu išskirta spyglis formos įkote ir plokščiai retušuota plunksnos viršutinės dalies apatinė puse, panašiai suformuoti titnaginių kaulinių antgaliai ašmenėliai-smaigaliai (vadinamieji vienašoniai antgaliai), nelygiašoniai trikampiai mikrolitai ir mikrolitiniai ašmenėliai statmenai retušuotais šonu ir galais, kampiniai rėžtukai, suformuoti nuskėlimais nulaužtuose skelčių galuose, galiniai gremžtukai. Svidrų kultūrinė tradicija pasižymėjo netiesioginio mušimo technikos naudojimu netaisyklingoms skeltėms nuo rūpestingai paruoštų dvigalių skaldytinių skelti ir bei negausiais tipais dirbinių, pagamintų iš jų, nesant jokių mikrolitinės technikos požymių. Šią situaciją iš esmės pakeitė L. Zalizniako pateiktas šių pokyčių paaiškinimas: ankstyvojo mezolito paminkluose pastebima nuspaudimo technika naudojant vienagalius skaldytinius taisyklingoms skeltėms gaminti téra dėsninga titnago apdirbimo technikos raidos pakopa, perėjimas prie optimaliausios taisyklingoms skeltėms skelti skaldytinių formos – vienagilio kūginio skaldytinio. Atsiradus naujam pusgaminui – taisyklingai skeltei, pakito ir titnago dirbinių kompleksų tipologinė sudėtis, taigi buvo galima mikrolitizacija (Зализняк, 1989, p. 83–84).

Nors pietinėje Lietuvos dalyje iki šiol néra tyrinėtų Kundos kultūros gyvenviečių, nemaža šios kultūros pavienių radinių ir kolekcijų yra rinkiniuose, surinktuose paviršiuje, taip pat surinktuose tyrinéjant kito laikotarpio gyvenvietes. Minėtinis Pamerkinės, Merkinės 3-ioji, Merkinės 3a (Merkio šlaito 1-oji), Netiesų 1-oji, Puvočių 1-oji stovyklavietės, pavieniai antgaliai iš Šnipiškių 2-osios,

Karaviškių 6A, Kabelių 1-osios ir 5-osios, Trikampio ežero, Merkinės 1-osios stovyklaviečių, taip pat iš Baltašiškės, Druskininkų, Kašétų ir kitų vietovių. Remiantis C-14 datomis, nustatytomis kaimyninėse šalyse, Kundos kultūra rytinėje Baltijos pakrantėje gyvavo preborelio laikotarpio viduryje ir antrojoje pusėje (Янитс, 1990, p. 5; Jaanits, 1980, p. 389; Brzozowski, 1995, p. 7; Загорская, 1981, p. 54; Zagorska, 1992, p. 100; Akerlund, 1996, p. 266). Atrodo, borelio laikotarpio pradžioje Kundos kultūros žmonės buvo išstumti iš Rytų Pabaltijo arba iš dalies asimiliuoti kitų kultūrinių grupių. Su migracija iš Kundos kultūrinės srities siejamas Nižniaja Veretjės tipo gyvenviečių grupės atsiradimas borelio pirmojoje pusėje Onegos ežero rytinėse apylinkėse (Ошибкина, 1983, p. 268–271).

KUDLAJEVKOS IR STAVINOGOS KULTŪRŲ STOVYKLAVIETĖS

Preborelio laikotarpiu Pietų Lietuvoje įsikūrė ir kitos, Kudlajevkos kultūros, žmonių grupės. Išios kultūros palikimą Lietuvoje démesys buvo atkreiptas tik pastaraisiais metais, ištýrus Pyplių 1-osios gyvenvietės apatinį sluoksnį C (Brazaitis, 1998) ir pradėjus tyrinēti Kabelių 2-ają gyvenvietę (vidurinį kultūrinį sluoksnį B). Pyplių 1C gyvenvietės titnago radinių kompleksui būdinga didelė nuoskalė ir netaisyklingų skelčių kaip pusgaminį, nedidelių vienagalių bei dvigalių skaldytinių nuoskaloms reikšmė pirminio apdirbimo technikai. Tarp mikrolitų vyrauja Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitiniai antgaliai – skeltelės ar nuoskalos statmenai retušuotu šonu, kartais kiek lenktu smaigaliu, ir jų dalys. Rasta pavienių įkotinių strėlių antgaliai. Skeltėms dalyti ir mikrolitams formuoti buvo naujodama mikrorėžtukinė technika. Kabelių 2-osios gyvenvietės B sluoksnio Kudlajevkos tipo mikrolitai buvo lenktu smaigaliu, kiek primenantys segmentus, o tarp skaldytinių buvo daugiau skirtų skeltėms bei skeltėms ir nuoskaloms skelti. Be to, šioje gyvenvietėje buvo rasta serija nuoskalinių tranšė tipo kirvelių. Tik Pyplių 1-osios gyvenvietės radinių kompleksas yra pakankamai gausus statistiniam palyginimui. Palyginę Pyplių 1-osios gyvenvietės duomenis su aplinkinių kraštų medžiaga, nustatėme, kad šios gyvenvietės C sluoksnio bendriausiai titnago radinių komplekso rodikliai sutampa su Kudlajevkos kultūros gyvenvietės Polesėje rodikliais (Зализняк, 1991, p. 14, 4 lent.), o pagal mikrolitinio komplekso sudėtį artimiausiai yra šios kultūros ankstyvojo etapo paminklai

Krinica 2A ir Polianai bei vėlyvojo etapo paminklas Kudlajevka; pastarasis – dėl įkotinių antgalių buvimo (Зализняк, 1991, p. 5–9, 1–3 lent.). Kudlajevkos kultūros ankstyvojo etapo paminklai pagal įvairius kriterijus yra datuojami preborealiu (Зализняк, 1991, p. 16, 25). Ši datavimą, autoriaus nuomone, patvirtintą ir Kundos kultūros ankstyvojo mezolito Pulio tipo stovyklavietės titnago radiniai, išsimaišę Pyplių 1-osios gyvenvietės viduriniame sluoksnje B (šios gyvenvietės tyrinėtojas laikosi kiek kitokios nuomonės apie B sluoksnio komplekso susiformavimą, tačiau neatmeta ir mūsų paminėtos galimybės) (Brazaitis, 1998, p. 100). Kabelių 2-osios senovės gyvenvietės vidurinis kultūrinis sluoksnis B datuojamas preborealio pabaiga – borealio laikotarpio viduriu.

Titnaginių radinių iš Pietų Lietuvos kolekcijose, tiek aptiktose paviršiuje, tiek įvairiu laiku surinktose tyrinėjant gyvenvietes, yra nemaža pavienių Kudlajevkos–Stavinogos ir Komornicos tipo mikrolitinių antgalių bei Komornicos tipo trikampių mikrolitų. Šio tipo mikrolitų kolekcijos yra surinktos Netiesų 1-ojoje, Jonionių 1-ojoje, Versminio upelio 1-ojoje, Merkinės 1-ojoje, Beržupio 3-iojoje, Derėžnyčios 51-ojoje ir 20-ojoje, Šakių stovyklavietėse. Pavieniai minėtų tipų mikrolitai gana gausiai paplitę pietinėje ir centrinėje šalies dalyse. Kai kuriose kolekcijose greta Kudlajevkos tipo mikrolitų yra gana daug Komornicos tipo mikrolitinių antgalių ir trikampių. Jie rodo galimą kitos giminiškos mezolito kultūros, Komornicos, įtaką. Komornicos kultūros mikrolitiniame komplekse vyrauja Komornicos tipo mikrolitiniai antgaliai ir trikampiai, o Kudlajevkos tipo mikrolitai sudaro mažesnę dalį, ne daugiau kaip 30% (Зализняк, 1991, p. 15). Ši kultūra buvo paplitusi Centrinėje Lenkijoje ir gyvavo preborealio ir borealio laikotarpiais bei epizodiškai – atlantiniu (Kozłowski, 1989, p. 130–131; Зализняк, 1991, p. 26–28). Kudlajevkos ir Komornicos kultūrų kontaktinėje zonoje, Polesės vakarinėje dalyje ir šiaurės rytinėje Lenkijos dalyje, aptinkama tarpinio tipo gyvenviečių, vadinamų Stavinogos tipo vardu pagal pirmąjį ištirtą būdingą paminklą. Nors Stavinogos tipo stovyklavietėse nemažą dalį komplekso sudaro Komornicos mikrolitai bei trikampiai, bet vyrauja Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolitai (iki 55%) (Зализняк, 1991, p. 15). Taigi tiek geografiškai, tiek pagal titnago radinių komplekso sudėtį jie užima tarpinę padėtį. Galima daryti prielaidą, kad nemaža Lietuvos kolekcijų dalis turėtų priklausyti būtent Stavinogos tipui. Iš visų minėtų Pietų Lietuvos kolekcijų išsiskiria Derėžnyčios 20-osios stovyklavietės rinkinys. Greta

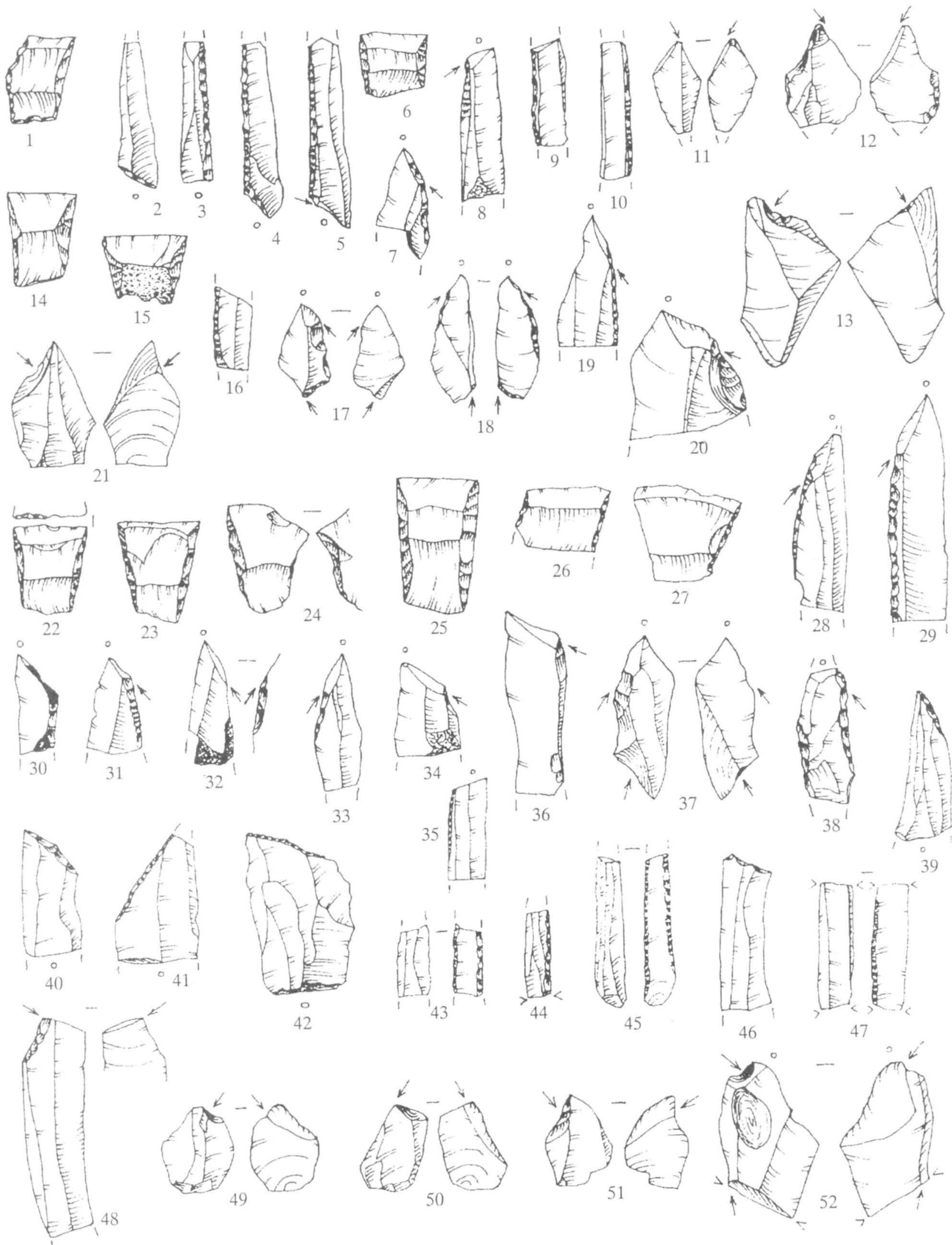
vėlyvojo paleolito, neolito ir gausybės vėlyvojo mezolito radinių: lancetų, ašmenelių, mikrorėžtukų ir įvairių trapezijų čia rasti 4 nelygiašoniai trikampiai mikrolitai, 4 lygiašoniai trikampiai mikrolitai ir 4 Komornicos tipo mikrolitai. Bent jau dviejų pastaruju tipų radinius reikia sieti su Komornicos kultūros stovyklaviete. Įdomu, kad šios stovyklavietės rinkinyje nėra né vieno Kudlajevkos–Stavinogos tipo mikrolito. Tai dar vienas Komornicos kultūros paminklo egzistavimo patvirtinimas.

Palyginus šiuo metu turimas vėlyviausias Svidrų ir ankstyviausias Komornicos kultūrų C-14 datas iš Centrinės ir Šiaurės Rytų Lenkijos, galima pastebėti tarp jų esančių kelių šimtų metų tarpa – apie 500–300 m. (Schild, 1996). Ankstyviausios Komornicos kultūros datos Centrinėje ir Šiaurės Rytų Lenkijoje, Calovanė – 6 datos tarp 9410 ir 9200 bp; Lajty – 3 datos tarp 9420 ir 9150 bp (Schild, 1996, p. 288) yra vėlesnės už ankstyviausias Kundos kultūros datas iš Pulio Estijoje. Sie pastebėjimai, bent kol neatsiras naujų duomenų, leistų eliminuoti Komornicos kultūros vaidmenį formuojantis Kundos kultūrai. Antra vertus, archaiško ankstyvojo Kudlajevkos kultūros etapo paminklo buvimas Vidurio Lietuvoje (Pyplių 1-osios gyvenvietės sluoksnis C) leistų manysti, kad pastaroji kultūra paspartino negausių Vėlyvosios Svidrų kultūros grupių transformaciją į mezolitinę Kundos kultūrą Rytų Pabaltijoje. Šias išvadas reikėtų laikyti tik hipoteze, nes per mažai turima duomenų ir jų patikimumas nėra pakankamas.

Taip pat remdamiesi atskirais faktais, kaip antai Kundos kultūros stovyklaviečių datavimu tik preborealio laikotarpiu, Stavinogos–Kudlajevkos ir Komornicos tipų mikrolitų ir jų kolekcijų gausumu Centrinėje Lietuvoje (Paštuvos, Draseikių, Radikių, Pyplių 1C, Šilelio, Vilkijos 1, Žemųjų Petrašiūnų stovyklavietės, pavieniai radiniai Skaruliuose, Kampiškėse ir kt.) bei atskiromis stovyklavietėmis šiaurinėje dalyje (Kulniko, Salenikų 2-oji), galėtume teigti, kad laikui bėgant Stavinogos ir Kudlajevkos kultūrų žmonių grupės apsigyveno visoje Lietuvos teritorijoje, išstumdamos ir asimiliuodamos Kundos kultūros grupes.

JANISLAVICŲ KULTŪRA

Jau borealio laikotarpiu Pietų Lietuvą pasiekė, o atlančio 1 laikotarpiu, vėlyvajame mezolite, po visą Lietuvos ir Rytų Pabaltijo teritoriją išplito Maglemozės, arba, kaip ją vadina kitų šalių tyrinėtojai, Janislavicų kultūros nešėjų, bendruomenės. Dalis tyrinėtojų šios kultūros kilmę sieja su

2 pav. Varėnės 2-oji senovės gyvenvietė. Janislavicų kultūros vėlyvojo mezolito gyvenvietės mikrolitai. Piešė autorius

gyventojų migracija iš Maglemozės kultūrinės srities plačiaja prasme (Зализняк, 1991, p. 39; Кольцов, 1977, p. 190; Римантене 1971, p. 123). Ji mezolito pradžioje apėmė didelės teritorijas šiaurės Vakarų Europoje nuo pietinės Britanijos dalies iki Pietų Skandinavijos. Derėtų priminti, kad didelės teritorijos pietinėse Šiaurės ir Baltijos jūros dalyse tuo metu buvo sausuma. Tyrinėtojai viena iš migracijos priežasčių nurodo Šiaurės ir Baltijos jūrų transgresiją, pasiglemžusią didelius žemės plotus, bei, matyt, iš dalies su tuo susijusius demografinius veiksnius. Ankstyviausias šios kultūros paminklas Pietų Lietuvoje – Maksimonių 4-oji stovyklavietė. Jos dirbinių kompleksui būdinga skeltinė ir mikroréžtukinė technikos, lancetiniai strėlių antgaliai, trikampiai mikrolitai ir ovaliniai kirveliai, trapecijų nebuvinimas (Rimantienė, 1996, p. 68–70). Šią stovyklavietę dėl jos specifikos užsienio tyrinėtojai dažnai išskiria iš atskirą Janislavicų kultūros teritorinę ar chronologinę grupę (Kozłowski, 1975), o Maksimonių 4-ają stovyklavietę tyrinėjusi R. Rimantienė nesutinka su jos priskyrimu Janislavicų kultūrai (Rimantienė, 1996, p. 68). Visi tyrinėtojai sutaria, kad pagal tipologinius kriterijus, visų pirma trapecijų nebuvinamą, kuo ši stovyklavietė išsiskiria iš kitų panašių, Maksimonių 4-oji stovyklavietė turėtų būti datuojama borealio laikotarpiu (Римантене, 1971, p. 123).

Atlantinio laikotarpio stovyklavietės išsiskiria trapeciniais strėlių antgaliais. Vėlyvuoju mezolitu datuojamų tyrinėtų Janislavicų kultūros stovyklaviečių Pietų Lietuvoje nėra daug. Minėtinės Papiškių 4-osios durpyninės gyvenvietės apatinis sluoksnis (Brazaitis, 1992), Varėnės 2-oji, (pav. 2) Karaviškių 6B, ir Kabelių 2-osios viršutinis kultūrinis sluoksnis A. Šiose gyvenvietėse vėlyvojo mezolito stovyklaviečių medžiaga stratigrafiškai ar planigrafiškai buvo atskirta nuo kitų laikotarpių radinių. Jų vėlyvojo mezolito titnaginio inventoriaus kompleksų būdingi bruožai tokie: nuspaudimo technikos taikymas nuo vienagalių skaldytinių taisyklingoms skeltėms nuskelti, aukštasis kompleksų skeltiškumo koeficientas, plačiai taikoma mikroréžtukinė technika. Būdingiausi mikrolitų tipai: trapecijos, lancetai, įvairiai suformuoti pagrindu ir įvairios formos, tačiau paprastai su smaigaliu skeltės apatiniaime (kuprelės) gale ir su nors iš dalies išlikusia

mikroréžtukinio dalijimo facete, nelygiašoniai trikampiai mikrolitai, ašmenėliai retušuotu šonu ir galais arba tik galais, mikroréžtukai. Iš kitų dirbinių minėtiniai ovaliniai kirveliai ir labiausiai paplitęs rėztukų tipas – kampiniai, suformuoti nulaužtame skeltės ar nuoskalos gale.

Tokių tipų mikrolitai (trapecijos, lancetai bei ašmenėliai) Pietų Lietuvoje buvo beveik visur naudojami tiek vėlyvojo mezolito, tiek neolito laikotarpiu, kai kur išlikdami ir žalvario amžiaus pradžioje. Todėl tik labai retoje Pietų Lietuvos titnago radinių kolekcijoje jų nėra. Tai liečia ir paviršiaus rinkinius, ir tyrinėjimų metu įgytas kolekcijas. Šiuo metu tyrinėtojai dar neturi galimybės tiksliau datuoti įvairius šių mikrolitų tipus. Galima spėti, kad dalis jų, ypač atitinkantys rastuosius tyrinėtose stovyklavietėse, rodo vėlyvojo mezolito stovyklaviečių paplitimą ir apgyvendinimo intensyvumą.

Vėlyvajame mezolite Janislavicų kultūros gyventojų grupės kolonizavo didelius Rytų Europos miškų ruožo plotus – nuo Centrinės Lenkijos iki Dnepro ir Doneco rytuose ir nuo Polesės iki Suomijų įlankos šiaurėje (Зализняк, 1991, p. 39–41; Ostrauskas, 1996, p. 210). V t-metį pr. Kr. šias medžiotojų-rinkėjų bendruomenes pradėjo pasiekti Vidurio Europos neolitinių kultūrų įtaka. Iš pradžių atsirado keramika. Įvairių lokalinių Janislavicų kultūros variantų ir grupių pagrindu pradėjo formuotis miškų juostos ankstyvojo neolito kultūros: Dnepro–Doneco, Nemuno, Narvos (Зализняк, 1985; Ostrauskas, 1996, p. 210). Janislavicų kultūros keraminio etapo stovyklaviečių, gan nežymiai besiskiriančių nuo ankstesniojo vėlyvojo mezolito etapo, Pietų Lietuvoje yra gausu. Tradiciškai jos vadinamos neolitinės Nemuno kultūros ankstyvojo neolito Dubičių etapo vardu: Dubičių 2-oji ir 3-ioji, Kašėtų 1-oji ir 2-oji, Varėnės 2-oji ir 5-oji, Mergežerio 13-oji, Karaviškių 4-oji ir daug kitų. Greta keramikos vartojimo dažniausiai pastebimas skirtumas nuo vėlyvojo mezolito stovyklaviečių medžiagos – lancetu orientacijos pokytis: dauguma lancetu smaigalys suformuotas viršutiniame skeltės gale, dažnai visiškai pašalinta retušu mikroréžtukinio dalijimo facetė, pagrindas retai kada būna retušuotas, dažniausiai paliktas natūralus arba nulaužtas (Brazaitis, 1992, p. 6; Ostrauskas, 1996).

LITERATŪRA

- Akerlund A., Regnell M., Possnert G.**, 1996 – Stratigraphy and Chronology of Lammasmai site at Kunda // Coastal Estonia. Recent Advances in Environmental and Cultural History. Part 51. 1996.
- Andersen S. H.**, 1988 – A Survey of the Late Palaeolithic of Denmark and Southern Sweden // De la Loire à l'Oder. Les civilisations du paleolithique final dans le nord-ouest européen. BAR International. Series 444 (I). 1998, p. 523–566.
- Brazaitis D.**, 1992 – Akmens amžiaus tyrinėjimai Vokės aukštupyje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. Vilnius. 1998, p. 5–8.
- Brazaitis D.**, 1998 – Pyplių piliakalnio papédés gyvenvietės // Lietuvos archeologija. Vilnius. t.15, p. 87–106.
- Brzozowski J., Siemasko J.**, 1995 – The Mesolithic site at Miłuki – research results. Paper presented during the international conference "Recent Research on the Stone and Early Bronze ages in the South-eastern Subbaltic", Supraśl (Poland), September 1994. Suwałki. 1995.
- Fischer A.**, 1991 – Pioneers in deglaciated landscapes: The expansion and adaptation of Late Palaeolithic societies in Southern Scandinavia // The Late Glacial in north-west Europe. 1991, p. 100–121.
- Gumiński W., Fiedorczuk J.**, 1990 – Dudka I. A stone age peat-bog site in North-Eastern Poland // Acta Archaeologica. København. 1990, vol. 60.
- Jablonskytė-Rimantienė R.**, 1966 – Paleolitines titnago dirbtuvės Ežerynų kaime (Alytaus rajonas, Raitininkų apyl.) // LTSR MA darbai. Serija A. 1966, Nr. 2 (21), p. 87–100.
- Jaanits K.**, 1980 – Die mesolitischen Siedlungsplätze mit Feuersteininventar in Estland // Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam. Band 14/15/1980, p. 389–399.
- Kabailienė M., Raukas A.**, 1987 – Stratigraphy of lake and bog deposits and climatic changes in the Late glacial and Holocene in the Soviet Baltic Republics // Boreas. 1987, vol. 16, p. 125–131.
- Kobusiewicz M., Kabaciński J.**, 1993 – Chwalim. Subboreal Hunter-Gatherers of the Polish Plain. Poznań. 1993.
- Kozłowski S. K.**, 1989 – Mesolithic in Poland. A new Approach. Łódź. 1989.
- Matiskainen H.**, 1996 – Discrepancies in Deglaciation Chronology and the Appearance of Man in Finland // The Earliest Settlements of Scandinavia. Stockholm. 1996, p. 251–262.
- Mongerud J., Andersen S. T., Berglund B. E., Donner J. J.**, 1974 – Quaternary stratigraphy of Norden, a proposal for terminology and classification // Boreas. 1974, vol. 3, p. 109–128.
- Ostrauskas T.**, 1996 – Vakaru Lietuvos mezolitas // Lietuvos archeologija, t.14. Vilnius. 1996, p.192–212.
- Price T. D.**, 1987 – The Mesolithic of Western Europe // Journal of World Prehistory. 1987, vol. 1, No. 3. p. 225–305.
- Rimantienė R.**, 1984 – Akmens amžius Lietuvoje. Vilnius. 1984.
- Rimantienė R.**, 1996 – Akmens amžius Lietuvoje (2 leidimas). Vilnius. 1996.
- Schild R.**, 1996 – Radiochronology of the Early Mesolithic in Poland // The Earliest Settlements of Scandinavia. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 8o. 1996, No. 24, p. 285–295.
- Sulgostowska Z.**, 1989 – Prahistoria międzyrzecza Wisły, Niemna i Dniestru u schyłku plejstocenu. Warszawa. 1989.
- Šatavičius E.**, 1997 – Velyvoji Svidrų kultūra // Kultūros paminklai. 1997. t. 4, p. 3–15.
- Więckowska H.**, 1975 – Społeczności lowiecko-rybackie wczesnego holocenu // Prahistoria ziem Polskich. T. I. Paleolit i mezolit. Wrocław. 1975, p. 339–348.
- Zagorska I.**, 1992 – The Mesolithic in Latvia // Acta Archaeologica. København. 1992, 63, p. 97–117.
- Гладилин В. Н., Ситликий В. И.**, 1990 – Ашель Центральной Европы. Киев. 1990.
- Загорска И. А.**, 1981 – Ранний мезолит на территории Латвии // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. 1981, No. 2 (403), p. 53–65.
- Зализняк Л. Л., Балакин С. А.**, 1985 – Яніславцькі культурні традиції в неоліті Правобережного Полісся // Археологія. 1985, No. 49, p. 41–48.
- Зализняк Л. Л.**, 1989 – Охотники на северного оленя Украинского Полесья эпохи финального палеолита. Киев. 1989.
- Зализняк Л. Л.**, 1991 – Население Полесья в мезолите. Киев. 1991.
- Кольцов Л. В.**, 1977 – Финальный палеолит и мезолит Южной и Восточной Прибалтики. Москва. 1977.
- Лозе И.**, 1988 – Поселения раннего неолита на территории Лубянской низины // Проблемы изучения раннего неолита лесной полосы европейской части СССР. Ижевск. 1998, p. 22-31.
- Ошибкина С. В.**, 1983 – Мезолит бассейна Сухоны и восточного Прионежья. Москва. 1983.
- Римантене Р. К.**, 1971 – Палеолит и мезолит Литвы. Вильнюс. 1971.
- Сорокин А. Н.**, 1990 – Бутовская мезолитическая культура. Москва. 1990.
- Яните К. Л.**, 1990 – Кремневый инвентарь стоянок Кундской культуры. Автореф. канд. дис. истор. наук. Москва. 1990.

THE LATE PALAEOLITHIC AND THE MESOLITHIC IN SOUTH LITHUANIA

SUMMARY

In respect of the Stone Age, South Lithuania is the best investigated part of the country, but most collections are collected on the surface of settlements or from excavations of sandy sites with mixed materials of different cultural and chronological attribution.

Sites of Swiderian culture are the most numerous among late palaeolithic ones in South Lithuania. According to the C-14 data of sites in Poland and Kabeliai 2 in South Lithuania this culture existed during the Younger Dryas and the beginning of Preboreal. Cultural and chronological periodization of other late palaeolithic groups in South Lithuania is more complicated. On the ground of typology of tanged points and flint treatment technology, Bromme – and Ahrensburg-

like settlements are distinguished by some investigators. Some collections have traits of Grensk culture. There are also numerous sites of hybridic type in South Lithuania.

In the very beginning of Preboreal, Late Swiderian culture survived in South Lithuania. Soon after suffering the influence of mesolithic traditions (Kudlajevka culture) it transformed into mesolithic Kunda culture. Sites of Kudlajevka culture existed in the region during the Pre-Boreal and Boreal periods. In the end of Boreal they were replaced by people groups of Janislawice culture. The formation of local early neolithic Narva and Nemunas cultures took place on the basis of local variants of Janislawice culture.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Varene 2 settlement. Late palaeolithic flint materials of Lyngby type site

Fig. 2. Varene 2 settlement. Late mesolithic microliths of a site of Janislawice Culture

ПАЛЕОЛИТ И МЕЗОЛИТ В ЮЖНОЙ ЛИТВЕ

РЕЗЮМЕ

Несмотря на то, что на территории Южной Литвы каменный век исследован более полно, чем в других регионах страны, большинство имеющихся коллекций состоит из кремневого материала, собранного с поверхности. Коллекции исследованных песчаных поселений, как правило, содержат разновременные материалы. Поэтому культурно-хронологическая периодизация палеолита и мезолита является весьма сложной задачей.

Поселения свидерской культуры составляют самую многочисленную группу памятников позднего палеолита Южной Литвы. По типам преобладающих наконечников выделяются ранняя и поздняя группы поселений. По данным С-14 анализа поселений в Польше и пос. Кабяляй 2 в Южной Литве, свидерская культура датируется поздним дриасом – началом пребореала. Более проблематична

периодизация поселений и коллекций культурной группы прибалтийского Мадлена. На основе типов наконечников и техники обработки кремня часть материалов исследователи связывают с броммской и аренсбургской культурами. Имеются коллекции с чертами гренской культуры и гибридного типа.

В начале мезолита на территории Южной Литвы еще существовали поселения поздней свидерской культуры. Вскоре эта культура под воздействием мезолитических традиций (кудлаевская культура) преобразовалась в кундскую культуру. В течение пребореала и бореала в Южной Литве существовали поселения кудлаевской культуры. В конце бореала их вытеснили группы яниславицкой культуры, на основе которых позднее сформировались местные культуры раннего неолита – нарвская и неманская.

СПИСОК ИЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Поселение Варене 2. Кремневый инвентарь стоянки позднего палеолита типа Люнгбю

Рис. 2. Поселение Варене 2. Микролиты поселения позднего мезолита яниславицкой культуры